

Breslau, Wrocław ja joukkokarkotukset

Vietin viime kesänä kuukauden Wrocławissa, entisessä Breslaussa. Minulle kaupunki oli ennestään lähes tuntematon, mutta sen historia tuntui siltä tulta. Näitä nimeä, valtiota ja asukkaita vaihtaneita kaupunkeja on Itä- ja Keski-Euroopassa niin monta: Viipuri, Vilna, Danzig, Stettin, Lviv...

Oderin rannalla tunsin olevani Hitlerin ja Stalinin pirstoman Keski-Euroopan raunioilla. Joskus rauniot tuntuivat vielä lähes savuavan; niin monta konekiväärisarjan puhkomaa seinää, vanhaa saksankielistä mainostekstiä ja tyhjää tonttia Wrocławin sivukatujen varsilta yhä edelleen saat-taa löytää.

Ajatukset rauniokaupungista kaikkosivat heti, kun astuin pois sivukaduilta. Tämän päivän Wrocław on oikeasti suurkaupunki, ja sen vanha iso tori raatihuoneineen on elävän kaupungin keskus. Uusi aika on saanut wrocławilaiset huomaamaan, että heiltä on lyhyempi matka Berliiniin kuin Puolan napana itseään pitävään Varsovaan.

Kesäisen pintoreskin kaupunkikuvan pinnan alla on kuitenkin jännitteitä. Wrocław on kaupunki, joka on vaihtanut nimeä, kieltä, identiteettiä ja historiaa. Mitä wrocławilaiset itse ajattelevat kaupungistaan. Tuntevatko he olevansa kotonaan? Mikä tämä kaupunki oikein on?

Vuonna 1988 Wrocławin taideakatemia päätti viettää 200-vuotisjuhlaansa. Historiaan tuo juhla on jäänyt siksi, että kyseessä oli ensimmäinen kerta, kun jokin wrocławilainen instituutio nivoi yhteen saksalaisen ja puolalaisen historiansa. Wrocławilaisille kerrottiin ensi kerran, että kaupunki oli ollut olemassa myös vuosina 1335-1945, jolloin se oli ollut ”erotettuna äiti-Puolasta”.

Monille varsinkin nuorille wrocławilaisille Taideakatemian juhla oli eräänlainen taikasauvan heilahdus, joka avasi heidän silmänsä katselemaan kotikaupunkiaan uusin silmin. Alkoi tuntua siltä, että

Wrocławissa jokainen kivi ei laulakaan puolaksi, niin kuin kommunistinen propaganda oli toittanut, vaan Wrocławin kivet lauloivatkin ennen muuta saksaksi, ja olipa kuultavissa myös jiddišin ja heprean hyminää ja tšekkiäkin.

Wrocławille kommunismin loppu on merkinnyt mahdollisuutta alkaa rakentaa paikallista identiteettiä, joka ei enää ole kylmän sodan tabujen rajoittama. Eräs iskulause tai kiintopiste, jonka ympärille moni asia tämän hetken wrocławilaisessa kulttuurikeskustelussa kiertyy, on monikulttuurisuus. Sillä tarkoitetaan kaupungin historian kerroksellisuutta: oli Piastien aika, oli tšekkiläinen aika, oli Habsburgien aika ja sitten Preussin ja lopulta Saksan aika. Oli sleesialainen metropoli, joka tasapainotteli protestantismin ja katolilaisuuden tai saksalaisuuden ja puolalaisuuden välillä — puolalaisuus tosin ajan mittaan marginalisoitui pohjoisten esikaupunkien työväenkulttuuriksi. Oli vaikutusvaltainen juutalainen Breslau, jonka rahalla suuri osa kaupungin nykyisistäkin merkkirakennuksista on pystytetty.

Monikulttuurisen Breslaun historialla on nyt kysyntää. Viime vuonna ilmestyi englantilainen historioitsijan Norman Daviesin kirja *Microcosm, Portrait of a Central European City*, joka käännettiin heti puolaksi ja saksaksi. Sen johtoajatus on juuri eri kulttuurien Breslau/Wrocław.

Kiinnostus historiaan ja identiteettiin näkyy Wrocławin kirjakauppojen hyllyillä. Daviesin kirjan ohella niissä myydään paljon vanhan Breslaun kartoja, kuvateoksia, kaksikielisiä kadunnimiluettelaita jne.

Paikallisen kulttuurilehti Odran sivuilla on käyty keskustelua kaupungin arkkitehtuurin tilasta ja siitä, miten kommunistisen kaupunkisuunnittelun tarkoitus oli häivyttää saksalaisen kaupungin piirteet. Vuonna 1946 annettu kehotus hävittää kaikki saksalaisuudesta kertovat kyltit ja tekstit näkyy edel-

leen torinvarren Uuden raatihuoneen seinässä, jossa olevassa laatassa on vuosiluku 1906 ja sen yllä iso E-kirjain ja tyhjä tila — siinä luki varmaankin ”Erbaut”, ”rakennettu”.

Keskustelun myötä kumotuksi on tullut kommunistipropagandan luoma myytti siitä, että Breslaun piirityksen tuhot keväällä 1945 olisivat olleet seurausta yksin taisteluista. Suuri osa kaupungista tuhoutui, kun neuvostojoukot kostonhimossaan alkoivat polttaa ja räjäyttää sen taloja valtauksen jälkeen. Samanlainen oli Danzigin (Gdańsk) ja vaikkapa Allensteinin (Olsztyn) kohtalo.

Kansalaiskeskustelua kaupungin menneisyydestä käydään myös *Gazeta Wyborcza* -päivälehdessä verkkosivuilla. Yksi identiteettiin liittyvä keskustelunaihe on syntynyt siitä, kun kaupunki on ryhtynyt entisöimään vuonna 1900 pystytettyjä kivisiä tervetulokylttejä kaupungin sisääntuloteiden varrella. Tekstistä ”Breslau 1900” on Breslau aikoinaan hakattu pois ja korvattu ”Wrocławilla”. Konservattorien mielestä kylttien teksti on palautettava vanhaan muotoonsa, sillä ”Wrocław 1900” on historiallinen väärennös.

Wrocławin identiteettien kerrostumiin kuuluu myös Lviv eli puolalaisittain Lwów. Samalla kun saksalainen Breslau matkasi evakkojunissa länteen, idästä saapui toisia junia mukanaan toisia pakolaisia, toisia rajansiirron uhreja. Länteen siirrettiin kokonaisia maakuntia ja kaupungeja. Lwów asettui Wrocławiin.

Lwóvilaisuudesta tuli sodan jälkeen olennainen osa uuden Wrocławin identiteettiä. Vaikka lwóvilaisia ei ollut kuin noin kymmenes kaupungin asukkaista, he muokkasivat syvällisesti sen henkistä maisemaa. Breslaun vanhan yliopiston suojiin muutti Lwówin koko yliopisto professoreineen kaikkineen. Oderin varren vanhaan luostariin sijoittui Ossolineumin kansalliskirjasto, Lwówin ylpeys ja yksi Puolan merkittävimmistä kirjallisista instituutioista.

Pian vanhan saksalaiskaupungin raitiovaunusakin kaikui pehmeä itäinen puola, kun Lwówin raitiovaunukuljettajat siirrettiin ajamaan Wrocławin raunioituneita katuja pitkin.

Wrocławin kesässä oli kiinnostavaa seurata Puolan ja Saksan lehdistössä kiivaana lainehtivaa keskustelua Berliinin uusimmasta museohankkeesta, Karkotusten vastaisesta keskuksista. Sen puu-

hanainen, Karkotettujen yhdistyksen puheenjohtaja Erika Steinbach haluaa, että 1940-luvulla kotiseudultaan karkotettujen saksalaisten kohtalot kootaisiin saman katon alle.

Puolassa ehdotus on otettu vastaan kriittisesti. On epäilty, että saksalaisten kärsimysten korostaminen vääristäisi kokonaiskuvan toisen maailmansodan seurauksista ja jättäisi huomiotta sen toiseikan, että saksalaiset eivät olleet 1900-luvun ainoita kotiseudultaan karkotettuja kansoja. Väestösiirtojen uhreja ovat olleet myös muun muassa puolalaiset, ukrainalaiset, lemkot, Krimin tataarit, suomalaiset, albaanit, romanit, turkkilaiset ja kreikkalaiset — unohtamatta juutalaisten kärsimyksiä natsien kynsissä.

Puolalaisten vastaehdotus Steinbachin hankkeelle on ollut karkotettujen museon perustaminen Wrocławiin. Sen maaperä tarjoaisi puolalaisten mukaan otollisemman maaperän nationalismin seurausten pohdiskeluun kuin Berliini, jossa saksalaisten kärsimysten hautominen voi herättää outoja mielleyhtymiä.

Wrocławilaisen katukahvilan näkökulmasta puolalaisten ehdotus tuntuu oivaltavalta. Wroc³aw on kaupunki, jonka historian väestönsiirrot ja joukkokarkotukset ovat mullistaneet täydellisesti. Vanha Breslau kuoli saksalaisväestön pakkosiirtoihin ja uusi Wroc³aw syntyi kun puolalaiset evakot asettuivat tyhjään kaupunkiin.

Mikä nykyinen Wrocław oikein on? Onko se vanhaan kuoreen istutettu uusi todellisuus, pala Oderin rannalle siirrettyä Puolaa, vai onko se kenties jotain enemmän, jotain Saksan ja Puolan väliltä, jotain erilaista kuin muu Puola? Tätä voisi pohdita astuttuaan ulos Wrocławin Karkotusten vastaisesta keskuksista ja kävellessään saksalaista katukiveystä pitkin lwóvilaiseen ravintolaan.

Tapani Kärkkäinen

Kirjoittaja on toimittaja ja puolan kielen suomentaja